

Zoeken naar de waarde van het gezin Een geschiedenis van de Nederlandse Gezinsraad

Marijke Huisman

Sinds de oprichting in 1971 is er binnen de Nederlandse Gezinsraad voortdurend nagedacht over het precieze beleidsterrein: wat is een gezin en wat zijn de belangen die verdedigd moeten worden? Door de toenemende kritiek op het traditionele gezin als een 'burgerlijk' en 'conservatief' bolwerk zocht de Raad in de loop van de jaren zeventig naar een positie. Enerzijds kwam het welzijn van de individuele gezinsleden meer in de aandacht te staan, anderzijds wilde men vasthouden aan waarden als humaniteit en zorgzaamheid die het gezin vertegenwoordigde. Maar juist die waarden werden in de jaren tachtig verder betwist: wat droeg het gezinsleven eigenlijk bij aan de emancipatie van vrouwen, en was het gezin wel zo'n veilige omgeving voor kinderen? Individualisering werd het sleutelwoord in het denken over gezinnen, 'samenleefverbanden', 'primaire leefvormen' en ten slotte 'leefeenheden'. Begin jaren negentig rezen er opnieuw vragen. De waarde van gezinnen mocht voor volwassenen wellicht zijn afgenomen, maar hoe lag dat voor kinderen? Vanaf het Internationaal Jaar voor het Gezin in 1994 stonden niet langer de volwassenen centraal in de definitie van een gezin, maar de kinderen. Sindsdien wordt een gezin gezien als een eenheid waarbinnen de opvoeding van kinderen plaatsvindt, al dan niet op de juiste wijze met al dan niet voldoende ondersteuning.

Op 14 april 1971 zag de Nederlandse Gezinsraad (NGR) officieel het licht. Voordat het zover was, werd op 20 december 1968 een commissie aan het werk gezet. De leden van deze zogenoemde Commissie Structuurwijziging waren afkomstig uit de twee voorlopers van de NGR: de Nationale Contactcommissie voor Gezinsbelangen en de Gezinsraad. Alvorens echter over een nieuwe structuur van beide organen kon worden gesproken, was het volgens de commissieleden noodzakelijk overeenstemming te verkrijgen 'over het begrip gezin en hiermede uit een oogpunt van beleid gelijk te stellen verschijningsvormen van duurzaam samenlevende individuen'. Het is niet bekend hoe de discussie binnen de Commissie precies is verlopen, maar in de statuten van de nieuw opgerichte Nederlandse Gezinsraad

werd in ieder geval niet meer gesproken over andere vormen van samenlevende individuen dan het traditionele gezin. De doelstelling behelsde simpelweg 'de behartiging van de belangen van het gezin'. Al gauw rezen er echter vragen over het werkterrein en de positie van de Nederlandse Gezinsraad. Er werden principiële discussies gevoerd met de bij de Raad aangesloten organisaties over de vraag of het beleid gericht moest zijn op het gezin als groep, of op de daartoe behorende personen. 'Gaat het om de groep? Is het kind essentieel of niet? (...) Voor sommigen was het essentiële in relaties het kind, ouders en kinderen; de meesten echter zagen de duurzame relatie in de kleine samenleefverbanden als het centrale uitgangspunt voor het beleid.'

De discussie die begin jaren zeventig werd gevoerd over de kenmerken van een gezin en de plaats van het individu binnen het gezin was nieuw. Binnen de voorlopers van de NGR was nauwelijks anders over het individu gesproken dan als deel van een ondeelbaar geheel dat bestond uit een gehuwde man, zijn vrouw en hun inwonende kinderen. De geschiedenis van de NGR laat zien hoe die conceptie van een gezin in de loop der tijd veranderde en wat achtereenvolgens als de 'waarde' van een gezin werd gedefinieerd. Aan de hand van informatie uit jaarverslagen, statuten (-wijzigingen), diverse correspondenties en publicaties is onderzocht wat de Nederlandse Gezinsraad in de loop der tijd onder een gezin verstond en wat de plek van het individu en de opvoeding van kinderen binnen het denken over gezinnen was.

Voorgeschiedenis

Direct na de Tweede Wereldoorlog was het duidelijk wat een gezin was. Onder het motto 'Gezinsherstel is Volksherstel' werd in Nederland actief gewerkt aan de fundering van het kostwinnersgezin als de morele, maar vooral ook economische basis van de wederopbouw. Ook internationaal was er toentertijd veel belangstelling voor het gezin. In Frankrijk waren bijvoorbeeld in 1939 een Gezinsraad en een ministerie voor het Gezin ingericht. Vanwege de oorlog konden andere landen niet snel volgen, maar in 1946 kreeg België een Gezinsraad, in 1952 Luxemburg en in 1954 West-Duitsland. In Nederland werd de eerste aanzet tot een Gezinsraad in 1950 gegeven. Dat jaar vroeg de Union Internationale des

Organismes Familiaux - opgericht in 1947 - aan minister Drees op welke manier Nederland zich wenste te verhouden tot deze organisatie. Drees liet op 13 juni een overleg beleggen met vertegenwoordigers van diverse organisaties die mogelijk geïnteresseerd waren een 'landelijk contactorgaan' op het gebied van gezinsaanlegenheden te formeren. Dit resulteerde op 10 juli 1951 in de Nationale Contactcommissie voor Gezinsbelangen (NCG). Er sloten zich zo'n 25 organisaties aan, waaronder de Centrale Bond voor Inwendige Zending en Christelijk Maatschappelijk Werk, de Commissie voor Huishoudelijke- en Gezinsvoorlichting, de Nationale Vrouwenraad, de Vereniging voor Kinderverzorging en -Opvoeding, de Nederlandse Bond van Volkshuizen, de Hervormde Raad voor Kerk en Gezin en de Katholieke Bond voor het Gezin.

Van katholieke zijde ontstonden echter problemen. Zes organisaties schreven op 19 november 1951 een brief aan het ministerie van Sociale Zaken waarin zij erover klaagden dat de 'losse' samenstelling van de Nationale Contactcommissie geen recht deed aan de ideeën die in de - verzuilde - samenleving omtrent het gezin bestonden. Uiteindelijk werd er besloten uit de NCG een Gezinsraad te formeren, die vrijwel zelfstandig zou functioneren. Hiertoe werd op 15 februari 1955 de Stichting Nationale Contactcommissie voor Gezinsbelangen in het leven geroepen, die 'het dienen van de belangen van het gezin als zodanig' tot doel had. 'Rekening houdende met de in het Nederlandse volk levende geestelijke overtuigingen' werd daaruit de Gezinsraad geformeerd, volgens een vaste zetelverdeling. De Raad had een iets andere, meer ideële doelstelling dan de Stichting, namelijk 'het gezin te beschermen en de mogelijkheden tot ontplooiing van het gezin te bevorderen'. Tijdens de oprichtingsvergadering van de Stichting NCG riep de minister van Maatschappelijk Werk beide organen op 'de juiste sfeer voor samenwerking' te vinden, 'opdat de verwachtingen van de Nederlandse samenleving niet beschaamd zouden worden'. Wat die verwachtingen precies waren, en wat de doelstellingen van de NCG en de Gezinsraad nu concreet behelsden, wordt niet duidelijk. Er was geen duidelijke probleemstelling, anders dan dat de Stichting NCG tot taak had 'de waarde van het gezin veilig te stellen gezien de belangrijke plaats welke het gezin in de samenleving inneemt'.

Individualisering als bedreiging

Het gezin mocht dan een belangrijke plaats in de samenleving innemen, vanaf het begin waren de Stichting NCG en de Gezinsraad van mening dat het gezin werd bedreigd. In deze periode werd het gezin gezien als een ondeelbaar geheel, en er werd wel gesproken over 'gezinsindividualisme'. Het idee was dat het gezin de losse leden van die groep tot een nieuw, groter en waardevol 'individu' maakte. Dit samengestelde individu zou echter worden ondermijnd door een individualisme dat zich op de afzonderlijke leden van de groep richtte. De bedreiging van het 'gezins-individualisme' werd voor de NCG onder andere zichtbaar in het Europese beleid. In 1960 stelde de NCG dat daarin te weinig aandacht was voor de mens als gemeenschapsmens, als deel van een gezin. 'Anders dan als individu in staat tot het leveren van een arbeidsprestatie, komt de mens nauwelijks aan de orde. (...) Het gezin als gemeenschap van intimiteit, waar de mens ongedwongen zichzelf kan zijn, waar hij in vrijheid aanvaarde verantwoordelijkheid kan dragen voor mensen die hem lief zijn en waarin plichten door geestelijke waarden tot een 'mogen' verhoogd worden, is in de bepalingen welke de EEG beheersen, niet te vinden.' De NCG wilde daarom, met de UIOF, streven naar een ander Europa - een 'Europa van de mens' - waarin de mens werd beschouwd als deel van een geheel, van een gezin.

Een paar jaar eerder, in 1956, had de NCG ook al gewezen op de voor de verschillende gezinsleden dreigende individualisering. Tijdens een in Den Haag gehouden UIOF-congres waarschuwde de Utrechtse socioloog S. Groenman tegen 'de centrifugale krachten die aan het gezin rukken en trekken'. Dit was vooral een probleem van het stedelijke gezin: 'In het bijzonder de metropool is als een dichte mist, waarin de gezinsleden verdwijnen naar een vreemde omgeving en daaruit 's middags of 's avonds weer opdoemen. De tijdsanderingen van de gezinsleden lopen niet meer synchroon, hetzij door de scheiding van woon- en andere milieus, dus een ruimtelijke breuk, hetzij door de invoering van ploegenarbeid, dus een temporele verbreking van de eenheid, een breuk in het tijdsritme van het gezin.' De problemen die Groenman schetste, lijken verrassend modern. Ook in moderne sociologische theorieën wordt gewezen op de gefragmenteerde wereld waarmee de mens te maken krijgt, en waarin hij of zij zijn weg moet zien te vinden. Groenman echter zag de oplossing niet in

een betere afstemming tussen de diverse maatschappelijke sectoren als onderwijs, arbeid en gezin. Het gezin zou juist buiten die maatschappij moeten blijven staan. En dat vereiste een huisvrouw die met haar 'levens-kunst' een verbinding tussen de in- en uitvliegende gezinsleden zou blijven bewerkstelligen. 'De huisvrouw is in het moderne gezin het bestendige element en als het gezin intiem zal zijn, dan zal zij daarvoor de grondslag moeten leggen. (...) Zij is het, die het laatste bolwerk is tegen de desorganisatie van het gezin.'

Naar een individueel welzijn

De desorganisatie van het gezin was in de jaren zestig geenszins aan de orde: de meeste Nederlanders leefden nog steeds in een traditioneel gezinsverband. Aan het einde van die jaren werd het gezin wel een minder naar binnen gekeerd geheel, en kwam het afzonderlijke individu in een positiever daglicht te staan. Het gezin werd allengs opgevat als een plek van waaruit individuele mensen zich konden vormen en ontplooiën. Toen de minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk in 1967 bijvoorbeeld een gezinsbeleid wenste te ontwikkelen, was het doel dat daarmee het welzijn van de leden van een gezin bevorderd zou worden. De NCG werd daarom verzocht een advies uit te brengen over de belemmeringen die het functioneren van gezinnen en de vorming van de daartoe behorende personen in de weg stonden. Om de opdracht aan de NCG te specificeren kwam de heer Van der Kooy, hoofd van de hoofdafdeling Gezinszake van het ministerie, op 19 november 1968 uitleg geven. Hij vertelde dat het streven naar een gezinsbeleid voortkwam uit het gevoel op een breukvlak in de geschiedenis van het gezin te staan. 'Moderne' verschijnselen als echtscheiding, abortus, homofilie en de arbeidsparticipatie van vrouwen wezen daar volgens Van der Kooy op. Daarom kon het gezin niet langer als hoeksteen van de samenleving gezien worden. Om dit te onderstrepen verwees hij uitgebreid naar het Zweedse gezinsbeleid, waarin niet het gezin maar het individu als ijkpunt werd genomen. De gezinsvorming was immers maar een fase in het leven van een individu, dat zich bovendien ook in breder maatschappelijk verband wilde ontplooiën.

Of men op dat moment in Nederland al zover wilde gaan als in Zweden lijkt twijfelachtig. Wel werd het gezin vanaf dat moment meer gezien als een

eenheid die in een open verbinding stond met de samenleving, en die bijdroeg aan het welzijn van de individuele leden. Binnen de NCG uitte die aandacht voor welzijn zich onder meer in een toenemende belangstelling voor het 'humanitair en ethisch eigene van het gezin'. In 1967 was er net een omvangrijke Literatuurstudie Gezins sociologisch Onderzoek afgerond, maar men was van mening dat sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar gezinnen als groep niet meer voldoende was om werkelijk grip te krijgen op de vraag wat gezinsbeleid was of zou moeten zijn. Het eigene van gezinnen werd voor een deel gevonden in de opvoeding en vorming van kinderen. Die opvoeding werd niet als een gezinsinterne aangelegenheid gezien; het uiteindelijke doel was namelijk via de vorming van kinderen de gehele (toekomstige) maatschappij te beïnvloeden. Ouders werden dan ook opgeroepen zich meer en actiever te bemoeien met de opvoeding en het onderwijs van hun kinderen. Daar was voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog ook al voor gepleit, maar eind jaren zestig ging het niet langer om het vormen en opvoeden van kinderen tot gehoorzame en christelijke burgers. Ouders moesten juist afscheid nemen van het 'negentiende-eeuwse opvoedingsideaal van gehoorzaamheid': kinderen moesten mondig gemaakt worden.

Afstand van het traditionele gezin

De aandacht voor mondigheid kan gezien worden als een nieuw gezinsideaal. Het gezin was niet langer een naar binnen gekeerde economische eenheid met een vaste rolverdeling voor de diverse leden, maar veel meer een eenheid die aan de basis van een maatschappelijke (her-)vorming stond. Het ideaal van mondigheid en zelfstandigheid gold voor kinderen, maar evenzeer voor de ouders zelf. Dat bracht met zich mee dat de NGR langzamerhand afstand nam van het traditionele gezin. Al snel nadat de NCG in 1971 was geherstructureerd tot de Nederlandse Gezinsraad werd elke vorm van een 'duurzame relatie' dan ook beschouwd als een gezin. Op die manier werd het actieterrein verbreed naar ongehuwd samenlevende mannen en vrouwen, ongehuwde zussen en broers die samenwoonden, en homoparen. De verbreding werd door de Raad midden jaren zeventig beargumenteerd met de stelling dat de 'minder conventionele samenleefverbanden' vaak waren ontstaan als reactie op de tekortkomingen van het moderne westerse gezin: 'het isolement en de geslotenheid, het gebrek aan ontplooiingsmogelijkheden - ook voor het kind, de ontzaglijke kwetsbaarheid van

die kleine of op zichzelf staande leefeenheden.' Binnen de UIOF drong de NGR er in 1973 daarom op aan de statuten te wijzigen. De Union Internationale d'Organismes Familiaux zou zich volgens de Nederlanders moeten omvormen tot een wereldbond die zich inzette voor het welzijn van gezinnen, waarbij gezin gedefinieerd zou moeten zijn als 'duurzaam samenlevingsverband van mensen van verschillende sekse en/of generaties'. Zocht men in eigen land dus wél contact met het COC om te streven naar integratie van het homopaar binnen het beleid, op internationaal niveau achtte men de opname van samenleefverbanden van mensen van gelijke sekse waarschijnlijk een brug te ver. Maar ook zonder een verwijzing naar een homosamenlevingsverband, ving de Nederlandse delegatie bot. De motie tot statutenwijziging werd door de UIOF-vergadering verworpen.

In de volgende jaren kwam het gezin steeds meer onder vuur te liggen. Tijdens de Wereldbevolkingsconferentie in Boekarest stelde minister Pronk de vraag of het gezin nog wel als de natuurlijke en fundamentele eenheid van de samenleving kon worden gezien. In Nederland leidde zijn uitspraak tot hevige discussies binnen het parlement, en de NGR zocht naar een positie. Men deelde de kritiek op het traditionele gezin, maar wilde zich toch niet aansluiten bij de critici van het gezin. De aanhangers van het traditionele gezin konden echter evenmin rekenen op de steun van de NGR. Weliswaar vond de Raad het gezin 'het meest natuurlijke klimaat voor het opgroeiende kind', maar tegelijkertijd wees de NGR op de 'kwetsbaarheid' van het moderne westerse gezin. De lijst met problemen die vervolgens werden genoemd - van echtscheiding, vrouwen- en kindermishandeling tot rolverdeling tussen de seksen en eenzaamheid van bejaarden - wekt bijna de indruk dat de NGR toch volledig afstand had gedaan van het gezin of duurzaam leefverband. Dat was niet het geval, maar het perspectief werd nu wel definitief verschoven naar het individu in zeer algemene zin. De statutaire doelstelling - de behartiging van de belangen van het gezin - was in 1976 namelijk opgerekt tot 'het opkomen voor mensen of menselijke waarden die in de knel dreigen te raken'.

'Banden tussen mensen'

Het is bijna niet meer uit te maken wat het opkomen voor 'menselijke waarden' nog met de specifieke belangen van een gezin of duurzaam leefver-

band te maken heeft. Het gezin of leefverband was onderhand vooral een metafoor geworden voor de waarde en waardering van zaken als solidariteit en zorgzaamheid tussen mensen. Trouw aan zijn traditie bleef de Nederlandse Gezinsraad er eind jaren zeventig namelijk nog steeds van uitgaan dat de mens een relationeel wezen is - 'hij ontwortelt zodra hij die basis van zijn bestaan niet meer ziet'. Het ging de Raad dan ook om het relationele welzijn van de - met name volwassen - individuele leden, in welk samenlevingsverband dan ook. Het bereik van deze conceptie van welzijn werd tot het uiterste opgerekt doordat het tegelijkertijd óók bleek te gaan om de mensen die juist niet in een samenlevingsverband verkeerden. Daarom werd de naam Gezinsraad gehandhaafd, hoewel die aan steeds meer kritiek onderhevig was: 'Met de naam "Gezinsraad" is niet iedereen meer gelukkig, omdat die associaties oproept met een "conservatief" bolwerk. Maar die naam geeft anderzijds niet ten onrechte aan dat onze aandacht is gericht op de mens in zijn relatie - ook: in zijn verbroken relatie. De grote aandacht voor het eenoudergezin, en daarmee ook voor de mensen die er alleen voor staan, is niet toevallig of bijkomstig. Wie spreekt over het gezin, spreekt ook over het alleen komen te staan; wie spreekt over samenleven, spreekt ook over het verbroken worden van banden.'

Verbroken of niet, de 'banden tussen mensen' zijn uiteindelijk de kern van de NGR-zaak in 1978. Impliciet lijkt de Raad een cultuurkritiek uit te spreken, als er wordt gesteld dat 'het in onze tijd zo hoog genoteerde recht op zelfontplooiing' ten koste gaat van de beschikbaarheid voor de ander. Maar juist die bereidheid zich in te zetten voor anderen was volgens de NGR 'een basiselement voor elk samenleven, en van doorslaggevend betekenis voor de werkelijke humanisering van de samenleving'. Omdat wel de indruk bestond dat mensen van nature steeds minder geoutilleerd waren om blijvende persoonlijke relaties met elkaar aan te gaan, onderzocht de NGR de mogelijkheden een soort voorbereiding daarop te ontwikkelen. Dit resulteerde begin jaren tachtig in het project Met Elkaar Leren Omgaan. Met dit zogenoemde MELLO-project werd schoolkinderen geleerd persoonlijke relaties vorm te geven.

Gezin als bedreiging van individualisering

Tegen het einde van de jaren zeventig verkeerde de NGR in een soort spagaat. Enerzijds wilde men vasthouden aan de waarden die het gezin vertegenwoordigde en die zouden bijdragen aan een algehele humanisering van de samenleving. Anderzijds realiseerde men zich dat het gezin niet altijd bijdroeg aan de mogelijkheden tot zelfontplooiing en het welzijn van de individuele leden. De banden tussen mensen bleken het individu ook wel eens te kunnen beknellen en ten slotte kreeg het individu in 1980 voorrang boven de groep. De term 'gezin' verdween uit de doelstelling van de NGR, die vanaf dat jaar als 'het behartigen van immateriële en materiële belangen van personen en samenlevingsvormen' werd geformuleerd.

Gedurende de jaren tachtig schreed de individualisering in het denken van de NGR voort en kregen de 'banden tussen mensen' een immer negatiever lading. Naar aanleiding van de toen recent verschenen publicaties van Renée Römken en Nel Draaijer over huiselijk geweld en incest werd in 1989 bijvoorbeeld geconfereneerd over de vraag in hoeverre het beeld van het gezin nog overeenkwam met de werkelijkheid. Was het gezin wel een veilige omgeving voor kinderen om op te groeien? En wat droeg het gezin eigenlijk bij aan een geëmancipeerde rolverdeling tussen mannen en vrouwen? Naar aanleiding van deze conferentie *Gezin: beeld en werkelijkheid* ontstond de gedachte dat het 'functioneren van gezinnen en andere leefeenheden' op de politieke agenda moest komen te staan. De formulering was vrijwel hetzelfde als in 1967, toen de NGR werd gevraagd een advies te geven over de mogelijke inhoud van een gezinsbeleid. In die twintig jaar was er echter wel wat veranderd. Eind jaren zestig werd het gezin in grote lijnen gezien als een positief geheel, dat bijdroeg aan het welzijn van de individuele leden en hen mogelijkheden tot ontplooiing bood en daarmee een positieve bijdrage aan de samenleving als geheel leverde. In 1989 stond vooral de problematische kant van gezinnen en leefeenheden centraal. Men richtte zich juist op die situaties die niet bijdroegen aan het welzijn van individuele mensen, en die hen géén ontplooiingsmogelijkheden boden. Tegen het einde van de jaren tachtig had de NGR aldus forse afstand genomen van het gezin. Toen de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 1989 besloot 1994 tot Internationaal Jaar van het Gezin uit te roepen, was de NGR tegen. Binnen het UIOF liet de Raad weten 'geen behoefte' te hebben aan zo'n jaar.

Ook Hedy d'Ancona, de uit de vrouwenbeweging afkomstige PvdA-minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, had niet veel op met het gezin. Toen de VN had besloten 1994 tot Jaar van het Gezin uit te roepen, was zij echter gedwongen iets te ondernemen. In januari 1991 vroeg ze de NGR daarom een overzicht te maken van de 'situatie van leefeenheden in Nederland en aanbevelingen te doen voor overheidsbeleid op dit terrein'. Op verzoek van de minister moest in het NGR-rapport expliciet aandacht besteed worden aan de socialisatie in het gezin, de kennis en capaciteiten van opvoeders, de rolverdeling tussen mannen en vrouwen, mishandeling en geweld binnen leefeenheden en aan de intergenerationele overdracht van 'probleemsituaties'. Het gezin of de primaire leefeenheid was dus niet meer iets dat per se en om zichzelf waarde had. De waarde die het gezin een decennium eerder nog had vertegenwoordigd - de positieve 'banden tussen mensen' - was nauwelijks nog zichtbaar in de term 'lefeenheden'.

Het product leefeenheid

In 1992 verscheen het NGR-rapport *Lefeenheden en Beleid*, dat geheel in het teken van individualisering stond. Er werd vastgesteld dat de positie van het gezin definitief was veranderd als gevolg van demografische factoren, maar met name als gevolg van de individualisering. Het effect van dit 'dynamische proces' was volgens de Raad dat partner- en gezinsrelaties een deel van hun economische en emotionele verplichtende karakter hadden verloren. In samenhang met de emancipatiebeweging had de individualisering er vervolgens toe geleid dat mannen en vrouwen meer eigen keuzes moesten maken, en dus meer verantwoordelijkheid moesten dragen voor hun eigen handelen. Ze konden zich niet meer beroepen op allerlei normatieve kaders, zoals in de periode vlak na de Tweede Wereldoorlog. Enerzijds juichte de NGR de ontwikkelingen toe; als centrale uitgangspunten golden voor de Raad op dat moment dat ieder mens principieel autonoom was, dat ieder mens uniek was en een recht op een eigen wijze van bestaan had. Anderzijds vond de Raad dat er risico's aan de individualisering kleefden: '...de toegenomen vrijheid kan leiden tot onzekerheid, tot het verliezen van de concurrentieslag op een vrijer geworden relatie-markt of kan mensen voor problemen stellen omdat ze niet voldoende zijn toegerust om in een dergelijke situatie te opereren.' En dat vereiste iets dat juist tegen de individualiseringstrend inging, namelijk: solidariteit tussen

mensen en tussen leefeenheden. 'De NGR ziet zelfstandigheid als een belangrijke voorwaarde om vorm te kunnen geven aan iemands bestaan, maar ziet zelfstandigheid niet als het enige fundament ervan. Mensen bestaan en handelen in de praktijk niet los van elkaar. De uitspraak "niemand is een eiland" is in dit verband zeer toepasselijk.'

De solidariteit tussen mensen en leefeenheden zou volgens de Raad gestalte moeten krijgen door een samenhangend en adequaat overheidsbeleid, dat zich niet alleen zou richten op welzijnszaken, maar ook op huisvesting, arbeid, onderwijs, inkomens en juridische regelgeving. Hoewel het autonome individu centraal in de aandacht stond, zou het individu juist niet als maat voor gezinsbeleid genomen moeten worden. Zo'n invulling van het beleid zou volgens de NGR namelijk 'miskennen dat leefeenheden als bindende elementen van de samenleving allerlei belangrijke maatschappelijke functies vervullen, met name op pedagogisch, economisch en sociaal-psychologisch terrein. Lefeenheden en netwerken daaromheen dragen zorg voor de opvoeding en zorg van kinderen en voor informele hulp bij ziekten en problemen. Ook leveren zij steeds een belangrijk deel van de toerusting die mensen nodig hebben om maatschappelijk te participeren. Lefeenheden zijn zo bezien de onmisbare kernen van zelfzorg op allerlei gebied.'

In feite probeerde de NGR met het *Lefeenheden*-rapport een dubbele beweging te maken. Enerzijds ging men mee in de opvattingen over individualisering en de afnemende waarde van gezinnen of leefeenheden voor volwassen individuen. Anderzijds probeerde men iets van het oude gedachtegoed over humaniteit en zorg voor anderen te behouden. De enige manier waarop dit blijkbaar mogelijk was, bestond uit een overname van de economische terminologie die de minister hanteerde. Zij had de NGR namelijk niet enkel gevraagd de situatie van leefeenheden in kaart te brengen. Letterlijk vroeg de minister een advies over 'het product en het rendement van primaire leefeenheden en de investering die daarin vanuit de samenleving wordt gedaan of zou moeten worden gedaan'. In zichzelf had de leefeenheid dus geen waarde meer: noch voor de maatschappij als geheel, noch voor de individuele leden daarvan. En zorg, opvoeding en hulp werden in deze terminologie de goederen die leefeenheden de samenleving konden bieden. In ruil daarvoor moest er een toereikend leefeenhedenbeleid komen, dat gunstig was voor de individuele leden die deze goederen produceerden.

Investeren in opvoeding

De individualisering die zich in de jaren tachtig voltrok, betrof voornamelijk de volwassenen binnen de diverse leefeenheden. In de meeste leefeenheden waren echter kinderen aanwezig, en begin jaren negentig ontstonden er vragen over de mogelijke belangentegenstellingen tussen geïndividualiseerde ouders en kinderen. In 1994 werd ten slotte een nieuwe definitie van het gezin geïntroduceerd. Niet langer stond de relatie tussen volwassenen centraal, maar de aanwezigheid van kinderen. De definitie die vanaf het Internationaal Jaar van het Gezin werd gehanteerd, luidde dan ook: 'iedere (primaire) leefeenheid waarin kinderen verzorgd en/of opgevoed worden.' De nadruk werd overigens niet zozeer gelegd op de verzorging van kinderen alswel op de opvoeding - die bij voorkeur moest leiden tot democratische en verantwoordelijke burgers. Het motto van het Internationaal Gezinsjaar stelde het gezin bijvoorbeeld voor als 'de kleinste democratische eenheid in het hart van de samenleving'. Om die opvoeding tot een succes te maken, kwam er allengs meer bemoeienis met de manier waarop ouders dit (niet goed) deden. Een belangrijk aandachtspunt van het Nationaal Comité Internationaal Gezinsjaar, dat voorzeten werd door NGR-voorzitter Corrie Moolhuysen-Fase, was bijvoorbeeld het bevorderen van opvoedingsondersteuning - met name voor vaders en allochtone ouders. Men ging er dus vanuit dat er iets schortte aan de vaardigheden die allochtonen en vaders zelf hadden of tentoonspreidden. Om hen bij te scholen, werden tijdens het jaar diverse projecten opgezet. Ook werden er verschillende projecten geïnitieerd voor de preventie en activering van autochtone en allochtone gezinnen in situaties van 'maatschappelijke achterstand'. De activiteiten die in het VN-jaar waren ontplooid, werden in het volgende jaar nog aangevuld door een breed debat over het 'moderne gezin' en de 'kwaliteit' van de zorg voor en opvoeding van kinderen. Naar aanleiding van de miljoenennota had CDA-fractieleider Heerma namelijk gepleit voor een gezinsminister, die de individualisering zou moeten bestrijden en zich zou moeten opwerpen voor waarden als zorgzaamheid, betrokkenheid en saamhorigheid. Heerma's pleidooi werd niet door iedereen even serieus genomen, maar de enorme media-aandacht voor het gezin toonde wel aan dat het gezin - met name de opvoeding van kinderen - op veel belangstelling kon rekenen.

Voor een deel kan de nieuwe bezorgdheid over de aard van de opvoeding en zorg voor kinderen gezien worden als een reactie op de individualiseringstrend, die na de jaren tachtig culmineerde in het *Leefeenheden*-rapport. Volwassenen en kinderen bleken verschillende belangen te hebben, en niet alle volwassen bleken even goed in staat hun kinderen de 'juiste' of de meest 'optimale' ontwikkelingskansen te bieden. Tegelijkertijd kan ook de toegenomen aandacht voor opvoeding gezien worden als een vervolg op het *Leefeenheden*-rapport. Wanneer de zorg voor en opvoeding van kinderen als het rendement van gezinnen wordt gezien, dan lijkt het logisch dat daarin geïnvesteerd moet worden. Die investering kan inhouden dat er gewerkt moet worden aan de preventie of bestrijding van 'probleemsituaties' en allerhande achterstanden, of aan de bevordering van opvoedingscapaciteiten van ouders. In samenhang met de individualiserings- en emancipatietendens uit het *Leefeenheden*-rapport kan die investering tevens inhouden dat er bijvoorbeeld een andere dagindeling georganiseerd moet worden, zodat vaders en moeders beter in staat zijn hun zorg- en opvoedingstaken met arbeid te combineren. Die investering houdt in feite in dat er meer maatschappelijke steun komt voor het opvoeden van kinderen. Dat laatste is momenteel de lijn van de Nederlandse Gezinsraad, die pleit voor een duidelijk gezinsbeleid - juist en ook voor de meerderheid van gezinnen waar het goed mee gaat.

Gezin als opvoedingseenheid

Klaagzangen over pedagogische tekorten of de teloorgang van het gezin zijn dus niet aan de orde voor de Nederlandse Gezinsraad. De eenzijdige visie op het gezin als kern van problemen, zoals die in de jaren tachtig werd aangehangen, blijkt eveneens verlaten. Met het eerste deel van de serie *Signalement* heeft de Raad juist geprobeerd een tegenwicht te bieden tegen de negatieve beeldvorming van het gezin. De teneur van het in 2001 verschenen rapport *Gezin: beeld en werkelijkheid* is dan ook geheel anders dan die van de gelijknamige conferentie uit 1989. De meeste gezinnen doen het goed, en volgens de Raad is er geen reden tot zorgen over een verdoorgevoerde individualisering en een daarmee samenhangende 'verwaarlozing' van de opvoeding. De NGR constateert dat de meeste kinderen nog steeds in gezinnen opgroeien, en de Raad is een gezin sinds 1994 dan ook blijven typeren als een opvoedingseenheid. Wat de Raad wel als een

probleem ziet, is dat gezinnen voor de opvoeding van kinderen op steeds minder maatschappelijke en financiële steun kunnen rekenen. Ten eerste hebben gezinnen met kinderen het financieel beduidend moeilijker dan gezinnen zonder kinderen. Een ander probleem is de aansluiting tussen het gezin en de wereld van arbeid en onderwijs. Werkgevers en scholen stellen hoge eisen aan ouders, die goed onderwijsbare leerlingen, flexibele arbeidskrachten en betrouwbare burgers moeten 'leveren'. Volgens de Raad staat er echter te weinig steun aan de gezinnen tegenover, bijvoorbeeld op het vlak van de dagindeling. Het is 'ieder gezin voor zich': ieder gezin moet zelf uitzoeken hoe zowel de relaties tussen de gezinsleden onderling als die met de buitenwereld georganiseerd kunnen of moeten worden. In de visie van de NGR leidt dat ertoe dat de herverdeling van arbeid- en zorgtaken tussen mannen en vrouwen maar moeizaam van de grond komt, en dat de maatschappelijke steun voor het opvoeden van kinderen in feite is verdwenen. Daarom zouden gezinnen in het 'polderoverleg' tussen overheid, werkgevers en werknemers moeten worden betrokken.

Er wordt dus steun gevraagd, maar waarvoor? Wat is nu precies de waarde van het gezin? Het meest onderscheidende kenmerk van gezinsrelaties is volgens Signalement dat deze een levenslang karakter hebben en - anders dan de relaties in de sfeer van werk en onderwijs - uitgaan van de 'totale persoon'. De leden van een gezin ontvangen bovendien liefde en veiligheid, en ze leven samen in een sfeer waarin altruïsme, zorg voor de zwakkeren en onvoorwaardelijke acceptatie de normen zijn. De waardering voor de positieve bijdrage die een gezin aan het welzijn van individuen kan leveren, is dus terug. Tegelijkertijd is de economische terminologie niet verdwenen. In het Signalement wordt bijvoorbeeld gesteld dat goed functionerende gezinnen een 'bufferfunctie' vervullen en de leden daardoor tegen negatieve omgevingskenmerken als armoede beschermen, en dat heeft uiteraard sociaal-economisch nut. Bovendien zorgen gezinnen voor de 'productie' van kinderen, die nodig zijn als toekomstige arbeidskrachten en premiebetalers. En juist vanwege deze argumenten wordt er steun gevraagd voor gezinnen, bijvoorbeeld op het vlak van de aansluiting met werk en onderwijs. Feitelijk worden zaken als de herverdeling van arbeid en zorg tussen mannen en vrouwen daarmee gedegradeerd tot 'randvoorwaarden'

voor wat nu als de kerntaak van gezinnen wordt gezien: de opvoeding van kinderen. En dat lijkt wel een eind verwijderd van het oude streven naar zelfstandigheid en emancipatie voor individuen van beiderlei kunne en het behoud van solidariteit en zorgzaamheid als menselijke waarden.

Literatuur

Inleiding

De redactie

Beck, U. (1992), *Risk Society. Towards a New Modernity*, Londen: Sage

Giddens, A. (1991), *Modernity and Self-identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Londen: Polity Press

Zoeken naar de waarde van het gezin. Een geschiedenis van de Nederlandse gezinsraad

Marijke Huisman

Avort, Arno van der, Peter Cuyvers & Kees de Hoog (1996), *Het Nederlandse gezinsleven aan het einde van de twintigste eeuw*, NGR

Bussemaker, Jet & Inge Bleijenbergh (1997), 'Overheid, gezin en sekse'; in: *Kiezen voor kinderen*, Pp. 37-50

Cuyvers, Peter, Kees de Hoog & Hettie Pott-Buter, 'Gezinsbeleid in perspectief'; in: S. Grotenhuis & J. van der Zwaard (1997), *Kiezen voor kinderen. Gezin en beleid*, Elsevier/De Tijdstroom, Pp. 17-36

Grotenhuis, Saskia & Anne Kampstra (1997), 'De media over de zegeningen en tekortkomingen van het moderne gezin', In *Kiezen voor kinderen*, Pp. 51-63

Het Gezin, jaargangen 1926, 1939-1955

Hoek, M.P. van der (red.) (1994), *Discussiëren over individualisering*, NGR

NCG, Brief van de NCG van 9 maart 1953 aan de minister van Maatschappelijk Werk, met bijlagen over de totstandkoming van de NCG, de Ontwerp-statuten van de Stichting NCG en de notulen van de NCG-vergaderingen, Archief NGR: Den Haag

Jaarverslagen Stichting NCG, Gezinsraad en Nederlandse Gezinsraad, 1956-1992

Statuten van 15 februari 1955, 29 november 1956, 14 april 1971, 15 augustus 1980, 28 december 1987, 25 maart 1988, 20 augustus 1990, 24 april 1995, 17 april 2000 en de correspondentie omtrent de statutenwijzigingen; Archief NGR: Den Haag

NGR, *Advies Herstructurering van de 'Stichting Nationale Contactcommissie*

voor Gezinsbelangen' en de Gezinsraad aan de Staatssecretaris van CRM, april 1970; Archief NGR: Den Haag
Advies Leefeenheden en Beleid I & II (1992), NGR
 Blauwdruk Nederlandse Gezinsraad, juli 1989, Archief NGR: Den Haag
Eindverslag Internationaal Jaar van het Gezin (1994), NGR
Denken over individualisering. Sociale zekerheid en leefeenheden, (1994), NGR
Signalement 1 - Gezin: beeld en werkelijkheid (2001), NGR

Onduidelijke signalen, duidelijke effecten; gezinsbeleid in Nederland

Trudie Knijn & Peter Cuyvers

Bussemaker, J. (1993), *Betwiste Zelfstandigheid. Individualisering, sekse en verzorgingsstaat*, Amsterdam: Sua
 Beets, G. en E. Dourleijn (2001), 'Vrouw steeds ouder bij geboorte eerste kind', *Demos*, 17/5, Pp. 37-40
 Bettio, F. & Prechal, S. (1998), *Care in Europe*, Brussel: European Commission
 Erf R. van der, (2001), 'Bevolkingsgroei in de EU. Komt het einde in zicht?', *Demos* 17/6, Pp. 48-51
 Esping-Andersen, G. (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Polity Press
 Esping-Andersen, G. (1999), *Social Foundations of Postindustrial Economies*, Oxford: Oxford University Press
 European Commission (2000), *The Social Situation in the European Union, 2000*, Brussel: European Commission, Employment and Social Affairs
 Gastelaars, M. (1983), *Een geregeld leven*, Amsterdam: Sua
 Hermanns, J., L. van de Venne & P. Leseman (1999), 'Opvoedingsondersteuning door gezinsondersteuning', in: S. Grotenhuis & J. van der Zwaard (red.), *Met de beste bedoelingen. Professionele interventies in het gezin*, Maarssen: Elsevier/De Tijdstroom, Pp. 67-80
 Hochschild, A. Russell (1995), 'The culture of politics; traditional, post-modern, cold-modern and warm-modern ideals of care', *Social Politics*, 2/3, Pp. 331-346
 Hochschild, A. Russell (2001), *Global care chains and emotional surplus value*; in: W. Hutton & A. Giddens (eds.), *On the Edge. Living with Global*

Capitalism, London: Vintage, Pp. 130-146
 Keuzenkamp, S. & K. Oudhof (2000), *Emancipatiemonitor 2000*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
 Knijn, T. & F. van Wel (1999), *Zorgen voor de Kost. Alleenstaande moeders en de nieuwe bijstandswet*, Utrecht: SWP Uitgeverij
 Knijn, T. & F. van Wel (2001), *Een wankel evenwicht. Arbeid en zorg in gezinnen met jonge kinderen*, Amsterdam: SWP Uitgeverij
 Kremer, M. (1999), 'Als moeders werken'; in: C. Brinkgreve & P. van Lieshout (red.), *Geregelde gevoelens*, Maarssen: Elseviers/de Tijdstroom, Pp. 111-136
 Langan, M. & I. Ostner (1991), 'Gender and welfare: Towards a comparative framework'; in: G.J. Room (ed.), *European Developments in Social Policy*, Bristol: J.W. Arrowsmith, Pp. 127-150
 Leira, A. (1992), *Welfare States and Working Mothers, The Scandinavian Experience*, Cambridge: Cambridge University Press
 Lewis, J. (1992), 'Gender and the development of welfare regimes', *Journal of European Social Policy* 2/3, Pp. 159-173
 Lewis, J. (1997), 'Gender and Welfare regimes: Further Thoughts', *Social Politics*, 4/2, Pp. 160-177
 Magouz, A., J. Noorda, R. Veenbaas & A. Zaryohi (1999), 'Nieuwe perspectieven voor het hele gezin'; in: S. Grotenhuis & J. van der Zwaard (red.), *Met de beste bedoelingen. Professionele interventies in het gezin*, Maarssen: Elsevier/De Tijdstroom, Pp. 81-92
 Martin, C., A. Math & E. Renaudat (1997), 'Caring for very young children and dependent elderly people in France: Towards a commodification of social care?'; in: J. Lewis (ed.), *Gender, Social Care and Welfare State Restructuring in Europe*, Aldershot: Ashgate, Pp. 139-174
 Orloff, A. (1993), 'Gender and the social rights of citizenship: the comparative analysis of gender relations and welfare states', *American Sociological Review* 58, Pp. 303-328
 O'Connor, J., A. Orloff & S. Shaver (1999), *States, Markets, Families. Gender, Liberalism and Social Policy in Australia, Canada, Great Britain and the United States*, Cambridge: Cambridge University Press
 OECD (1991) *Shaping Structural Change*
 Valk, van der, L. (1998), 'Overheid en de ontwikkeling van het verzekeringswezen 1500-1815'; in: J. van Gerwen & M. van Leeuwen (red.), *Studies*